

**COMPORTAMENTUL
NONVERBAL ÎN MEDIUL PENITENCIAR
Disimularea - Investigarea indicatorilor emoționali**

Prefață de Gianina Alexa
Postfață de Alina S. Rusu

INSTITUTUL EUROPEAN
2020

Cuprins

Prefață / 11

Mulțumiri / 13

CAPITOLUL I. FUNDAMENTAREA TEORETICĂ / 15

I.1 Introducerea și justificarea alegerii temei / 15

I.2 Teorii, paradigme și modele ale emoțiilor / 17

I.2.1 Teoria anatomiei expresiei faciale (Sir Charles Bell) / 17

I.2.2 Teoria mecanismelor fizionomiei umane (Duchenne de Bologna) / 18

I.2.3 Teoria universalității expresiei emoțiilor: abordare comparativă între specii (Charles Darwin) / 19

I.2.4 Teoria tiparelor fixe de acțiune (Konrad Lorenz) / 21

I.2.5 Teoria afectelor pozitive și negative (Silvan Tomkins) / 23

I.2.6 Teoria emoțiilor universale (Paul Ekman) / 26

I.3 Comunicarea nonverbală – aspecte teoretice și practice / 28

I.3.1 Gesturile / 29

I.3.2 Ilustratorii / 29

I.3.3 Emblemele / 29

I.3.4 Privirea stăruitoare (engl. *gaze*) / 30

I.3.5 Atingerile / 30

I.3.6 Postura și mersul / 30

I.3.7 Semnele convenționale/semnele conversaționale / 30

I.3.8 Nivelul verbal (vocea: înălțimea, frecvența, tonalitatea) / 31

I.3.9 Calități ale tonalității verbale / 31

I.4 Comportamentul nonverbal și relațiile cu ceilalți / 32

I.4.1 Anatomia facială – descrierea musculaturii faciale / 33

I.5 Emoțiile universale / 37

I.5.1 Surpriza / 38

I.5.2 Frica / 38

I.5.3 Dezgustul / 39

I.5.4 Disprețul / 40

I.5.5 Furia / 41

I.5.6 Fericirea / 41

I.5.7 Tristețea / 42

I.6 Declanșatorii emoționali (engl. *emotional triggers*) / 42

I.7 Minciuna / 43

I.7.1 Comportamentul simulat/disimulat / 43

- I.8 Tehnici și metode utilizate în identificarea emoțiilor și a comportamentului disimulat / 48
 - I.8.1. Poligraful / 48
 - I.8.2 Sistemul de codare al acțiunilor faciale - Facial Action Coding System (FACS) / 52
 - I.8.3 FACET – Platforma biometrică FACET (iMotions Biometric Research Platform powered by FACET facial expression technology from Emotient) / 60
- I.9 Inteligența emoțională (Mayer, Salovey, Caruso) / 61
- I.10 Mediul carceral și comportamentul suicidar / 63
- I.11 Motivația infracțională din perspectivă evoluționistă / 66

CAPITOLUL II. METODOLOGIA CERCETĂRII. SCOPURI, OBIECTIVE ȘI DEMERSUL DE CERCETARE / 71

CAPITOLUL III. STUDIUL 1. Investigarea microexpresiilor faciale ale emoțiilor în psihopatie – studiu de caz al unui individ în detenție / 73

- III.1.1 Introducere / 73
- III.1.2 Fundamentare teoretică și literatură conexasă / 73
- III.1.3 Obiectivele și ipotezele cercetării / 73
- III.1.4 Metodologia cercetării / 74
- III.1.5 Rezultate cercetării / 74
- III.1.6 Discuții și concluzii / 77
- III. 2. STUDIUL 2. Detecția unui potențial tipar al comportamentului non-verbal la persoane nevăzătoare și persoane deținute văzătoare în contextul discuției despre suicid / 79
 - III.2.1 Introducere / 79
 - III.2.2 Fundamentare teoretică și literatură conexasă / 81
 - III.2.3 Obiectivele și ipotezele cercetării / 84
 - III.2.4 Metodologia cercetării / 85
 - III.2.5 Rezultatele cercetării / 90
 - III.2.6 Discuții / 109
 - III.2.7 Concluzii și implicații / 113
- III. 3. STUDIUL 3. Imaginea minciunii despre tentativa de suicid: Analiza comportamentală și biometrică a expresiilor faciale ale unei persoane deținute în timpul evaluării psihologice inițiale - Studiu de caz / 119
 - III.3.1 Introducere / 119
 - III.3.2 Obiectivele și ipotezele cercetării / 121
 - III.3.3 Istoricul problemelor / 121
 - III.3.4 Identificarea obiectivelor și stabilirea planului de intervenție terapeutică / 122
 - III.3.5 Metodologia cercetării / 122
 - III.3.6 Rezultatele cercetării / 126

III.3.7 Discuții și Concluzii / 133

III.4 STUDIUL 4. Identificarea nivelului de acuratețe a detecției
comportamentului autentic și disimulat/mincinos în relație cu nivelul
Inteligenței Emoționale – studiu comparativ între experți și novici / 139

III.4.1 Introducere / 139

III.4.2 Obiectivele și ipotezele cercetării / 142

III.4.3 Metodologia cercetării / 143

III.4.4 Rezultatele cercetării / 149

III.4.5 Discuții și Concluzii / 169

STUDIUL DE CAZ - Analiza multidimensională a comportamentului unei
persoane arestate preventiv în contextul anchetei judiciare (testarea poligraf) și a
evaluării psihologice inițiale în penitenciar, în momentul adresării unor întrebări
care vizează identificarea comportamentului autentic/disimulat / 175

Introducere / 175

Metodologie / 176

Participanți / 176

Metoda de lucru / 177

Procedura / 179

Rezultate / 185

Concluzii / 195

Capitolul IV. CONCLUZII GENERALE ȘI IMPLICAȚII / 197

IV.1 Contribuții teoretice și conceptuale / 198

IV.2 Inovații metodologice / 201

IV.3 Concluziile generale / 202

IV.4 Limite și direcții viitoare / 204

Bibliografie / 205

Postfață / 221

Capitolul I

FUNDAMENTAREA TEORETICĂ

I.1 Introducerea și justificarea alegerii temei

Mediul penitenciar este unul special atât prin caracteristicile sale de mediu închis, dar mai ales prin cazuistica bogată care poate fi întâlnită într-un astfel de loc. Din perspectiva profesiei de psiholog, situațiile cu care specialiștii se confruntă în acest mediu ne fac să înțelegem că nu este suficient să cunoști persoana din fața ta în sensul simplu al cunoașterii „dosarului”. Cunoașterea unei persoane, înțelegerea universului emoțional, a trăirilor, decriptarea mesajelor nonverbale, toate acestea pot să prevină apariția unor scenarii nedorite în activitatea de psiholog în mediul penitenciar. În general, studierea fenomenelor psiho-sociale specifice penitenciarului a vizat doar dimensiunile legate de mediu. În ultimul deceniu însă, abordările au început să se centreze pe individ (Florin, 1996).

În cadrul acestei lucrări de doctorat, principalele probleme care mă preocupă ca psiholog care activează în mediul penitenciar, sunt cele legate de stabilirea unui prag comportamental obiectiv, clar, în cazul tentativelor de suicid, care ar putea delimita comportamentul disimulat de cel autentic în contextul interviului de evaluare psihologică în momentul detenției și/sau pe parcursul intervențiilor terapeutice.

Statistic, la nivel internațional, se cunoaște faptul că în momentul depunerii unui deținut în penitenciar, riscul ca acesta să comită un act suicidal este destul de ridicat în primele 24 de ore de la depunerea în penitenciar (Towl, 2003). Unul din rolurile psihologului în mediul carceral este acela de a identifica astfel de riscuri și de a reuși să intervină în cel mai scurt timp posibil pentru a opri trecerea la act. De cele mai multe ori, cognițiile cu privire la planurile de sinucidere nu sunt identificate clar doar în urma aplicării unei evaluări de tip screening sau interviu structurat (National Institute of Corrections, 1982). Astfel, putem face inferența că deținuților le este relativ ușor să mintă cu privire la dispoziția lor emoțională, dar și cu privire la gândurile lor.

Din această perspectivă, considerăm că este necesară o analiză comportamentală detaliată în momentul în care deținuții sunt depuși în penitenciar de către organele de poliție. Această analiză comportamentală poate să vizeze și ideea suicidară, dar și eventualele comportamente disimulate care se doresc a fi generatoare de beneficii pe termen scurt.

Este general acceptat faptul că analiza comportamentului nonverbal reprezintă o sursă bogată de informații privind deciziile comportamentale. Identificarea unor tipare (patternuri sau regularități) comportamentale în situații critice, cum ar fi comportamentul autolitic, poate declanșa intervenția promptă a unui specialist în aceste cazuri particulare.

Prin urmare, unul dintre obiectivele acestui studiu este identificarea potențialelor tipare comportamentale asociate cu ideea suicidară în mediul penitenciar, cu scopul prevenției apariției comportamentului asociat acestei ideii.

Un alt obiectiv la fel de important este și identificarea unor potențiale tipare comportamentale în situațiile de disimulare, având în vedere posibilitatea că un comportament disimulat poate să împiedice identificarea corectă (diagnosticarea) a tiparelor comportamentale asociate ideii suicidare.

De ce investigarea comportamentului nonverbal?

În contextul tipurilor de comunicare, comunicarea nonverbală (*body language*) prezintă interes la nivel de cercetare din cel puțin două motive (Pease, 2004):

- 1) Rolul acesteia este adesea subestimat și puțin valorizat profesional;
- 2) În procesul comunicațional informația reținută prin intermediul limbajului nonverbal este de aproximativ 55%.

Comunicarea nonverbală are, datorită ponderii sale mari în cadrul comunicării, un rol deosebit de important în transmiterea informației de la un individ la altul. Astfel, limbajul nonverbal poate sprijini, contrazice sau substitui comunicarea verbală (Ekman & Friesen, 1969). Elementele nonverbale sunt în relație cu realitatea emitentului și li se oferă o atenție crescută de către interlocutor (Robu, 2011). De exemplu, se poate constata că în timpul procesului comunicațional, deși interlocutorul susține că spune adevărul, noi „simțim” că el minte (Robu, 2011). Care este cel „de-al șaselea simț” care recepționează informația neexprimată verbal de emitent? O serie de studii indică faptul că abilitatea de recunoaștere a emoțiilor este relaționată cu eficiența comunicării nonverbale (Capirci & Volterra, 2008).

În fiecare moment din viață ne putem întâlni cu astfel de cazuri, în care suntem nevoiți să decodificăm mesajele nonverbale ale celorlalți. Diferența în receptarea corectă a mesajelor și transmiterea lor adecvată o face, probabil, inteligența emoțională a emițătorului și a receptorului, care este definită ca o listă de trăsături de personalitate din care fac parte empatia, motivația, perseverența, cordialitatea și deprinderile sociale (Mayer, Salovey, & Caruso, 1997).

Expresivitatea emoțională a individului pare să țină de gradul de trăire personală a experiențelor de viață, de capacitatea de învățare și exprimare a emoțiilor (Ekman, 2003). Astfel de abilități pot ajuta indivizii umani în rezolvarea diverselor situații complexe cu care aceștia s-ar putea confrunta, miza fiind de cele mai multe ori foarte importantă la nivel de supraviețuire și menținere a resurselor materiale, precum și a relațiilor sociale valoroase.

I.2 Teorii, paradigme și modele ale emoțiilor

I.2.1 Teoria anatomiei expresiei faciale (Sir Charles Bell)

La 12 noiembrie 1774, în Edinburgh, se naște Charles Bell, chirurg, anatomist, neurolog, filosof, fiul unui preot al Bisericii Episcopale din Scoția. Preocupările sale sunt orientate spre studierea anatomiei umane, lucru pe care îl face cu succes, după ce finalizează cursurile Universității Edinburgh, specializarea medicină, în anul 1798. Întreaga sa activitatea stă sub auspiciul divinității, al principiilor naturale teologice și al propriilor credințe conform cărora sistemul muscular facial este în serviciul speciei umane și are o relație unică cu Creatorul (Bell, 1844).

Astfel, Bell studiază expresiile emoțiilor cu o mare plăcere, lucrarea sa *Essays on the Anatomy of Expression in Painting* (1806), fiind însoțită de numeroase desene realizate chiar de acesta.

În studiile realizate, Bell (1806) identifică elemente ale musculaturii faciale care sunt reprezentative atunci când o anumită expresie a emoției este redată la nivel facial. Spre exemplu, elementele semnificative identificate la nivel facial în exprimarea *terorii/fricii*, ar fi următoarele:

- sprâncenele ridicate la maxim, iar ochiul în mare măsură neacoperit;
- ochii au mișcări rapide și sunt mereu în căutare de ceva;
- mușchii gâtului și ai umerilor sunt în acțiune;
- respirația este scurtă și rapidă;
- mișcarea convulsivă a buzelor.

Pentru exprimarea *furiei* sunt identificate următoarele mișcări ale mușchilor:

- mușchii gâtului sunt afectați de spasme;
- aceste spasme sunt vizibile și la nivelul feței, al obrazilor și al nărilor. În munca sa de cercetare, Sir Charles Bell (1806) identifică zone de musculatură facială pe care le consideră direct implicate în exprimarea emoțiilor:

1. Mușchii ochilor, unde identifică patru grupe de mușchi:

- A - *Occipito frontalis*;
- B - *Orbicularis palpebrarum*;
- C - *Descending slip of the occipitofrontalis*;
- D - *Corrugator supercilii*.

Bell (1844) consideră că mișcările musculaturii din jurul ochilor sunt deosebit de importante atunci când se doresc exprimate diverse emoții (Bell, 1844).

2. Mușchii nărilor, sunt tot în număr de patru grupe:

- A - *Levator labii superioris et alae nasi*;
- B - *Lepressor alae nasi*;
- C - *Compressor nasi*;
- D - *Orbicularis oris*.

3. Musculatura buzelor și a obrazilor, are rol activator în mișcările buzelor, rol în masticare, ajută organele de vorbire și este agent reprezentativ în exprimarea emoțiilor la nivel facial.

A - Orbicularis oris;

B - Levator labii superioris et alae nasi;

C - Levator labii proprius;

D - Levator anguli oris;

E - Zigomaticus;

F - Zigomaticus minor;

G - Buccinator;

H - Triangularis oris or depressor anguli oris;

I - Platysma-myoides;

K - Quadratus menti;

L - Levator menti.

Astfel, întreaga muncă a lui Sir Charles Bell a avut la bază credința în Divinitate și în rolul pe care Creatorul îl are asupra fiecărui individ. Studiile sale unice până la acea dată, au stat ca punct de reper pentru ceea ce urma să fie și mai mult dezvoltat. Charles Darwin, mai târziu, prin lucrările sale (*The Expressions of the emotions in man and animals*, 1872), ține să mulțumească pentru ceea ce Charles Bell reușise în acest nou domeniu.

1.2.2 Teoria mecanismelor fizionomiei umane (Duchenne de Bologna)

Duchenne (1862) definește gesturile fundamentale expresive ale feței umane și asociază fiecare expresie cu un grup de mușchi sau cu un singur mușchi facial specific (Duchenne, 1862). El identifică treisprezece emoții primare, expresii care sunt controlate de unul sau doi mușchi faciali. Duchenne izolează, de asemenea, contracțiile precise care duc la formarea fiecărei expresii faciale și le separă în două categorii: *parțiale și combinate*. Cercetările sale au la bază noi tehnici ce uzează de șocurile electrice, o tehnică non-invazivă, pe care o numește *électrisation localisée* (electrificare localizată). Pentru a stimula mușchii feței și a capta aceste expresii „idealizate” ale pacienților săi, aplică șocul faradic (curent electric alternativ produs prin inducție electromagnetică) prin sonde metalice electrificate presate pe suprafața diferitelor mușchi ai feței (Duchenne, 1862). În urma studiilor, Duchenne (1862), identifică grupele de mușchi expresivi responsabili cu expresiile faciale specifice:

1. Musculatură complet expresivă:

- *Mușchiul Frontal*mușchiul atenției;
- *Mușchiul Orbicular palpebral superior*mușchiul reflecției;
- *Mușchiul Piramidal nazal*mușchiul agresivității.

Respect 2. **Musculatură incomplet expresivă:**

- Mușchiul Zigomatic Mare.....mușchiul bucuriei;
- Mușchiul Zigomatic Mic.....mușchiul plăcerii moderate;
- Mușchiul levator al buzei superioare.....mușchiul plăcerii;
- Mușchiul levator comun al nasului
și al buzei superioaremușchiul amărăciunii;
- Mușchiul nazal.....mușchiul senzualității;
- Mușchiul Buccinator.....mușchiul ironiei.

Duchenn de Bologna (1862) consideră că trăsăturile faciale fundamentale, vizibile încă de la naștere, se accentuează în timp sau datorită pasiunii, a trăsăturilor individuale sau a obișnuinței subiecților (Duchenne, 1862).

I.2.3 Teoria universalității expresiei emoțiilor: abordare comparativă între specii (Charles Darwin)

Atunci când Charles Darwin, în 1872, face trimitere la tabloul comportamental oferit de Shakespeare, în Henric al VIII-lea, aduce în discuție unul dintre principiile de bază în exprimarea emoțiilor – **principiul revărsării nedirijate de forță nervoasă**. Alături de celelalte principii generale și anume *principiul obiceiurilor folositoare asociate; principiul antitezei; principiul acțiunilor datorate constituției sistemului nervos, de la început independent de voință și într-o oarecare măsură independent de obișnuință; principiul revărsării nedirijate de forță nervoasă* a fost mai puțin analizat (Darwin, 1872).

Emoția nu este considerată un fenomen periferic, aceasta se consideră că reflectă dezvoltarea personală (Ekman & Davidson, 1994). Emoțiile implică mai multe elemente: procesul informațional și de evaluare a evenimentelor care provoacă emoția; există schimbări expresive și fiziologice care sunt distincte în fiecare emoție; există amintiri relevante, așteptări și metode de adaptare cu emoția care provoacă evenimentul; emoția implică o experiență subiectivă, o stare care poate include conștientizarea acestor evenimente (Ekman & Davidson, 1994). De asemenea, emoțiile pot fi analizate din perspectiva funcției de adaptare a individului la mediul în care trăiește.

Conform principiilor lui Darwin (1872), cele mai multe comportamente ale individului au ajuns să acționeze involuntar, ca un mecanism de semnalizare care are ca scop transmiterea de mesaje interlocutorului.

Atunci când Darwin (1872) identifică mișcările sprâncenelor ca fiind semnale de transmitere a mesajelor, le numește simplu – *semnale convenționale* – alături de ridicatul din umeri, cât și mișcările capului pe direcția stânga – dreapta. Conform lui Darwin, acestea au ca scop semnalizarea și transmiterea de mesaje nonverbale celuiilalt. La aproximativ 100 de ani după ce Darwin scrie *Expresia emoțiilor la om și animale*, Paul Ekman (2003) numește *semnele convenționale* într-un alt mod și anume – *semnale conversaționale*. Chiar dacă denumirea e alta, funcția principală rămâne aceeași – **transmiterea de mesaje celuiilalt**.

În 1872, Darwin scrie *Expresia emoțiilor la om și animale*, o carte de referință în literatura de specialitate în domeniul studiului emoțiilor. Având la baza o întreagă fundamentare științifică, Charles Darwin face trimitere la lucrările lui Sir Charles Bell (1844), *Anatomy and Philosophy of Expression*, Duchenne (1862) *Mechanisme de la Physionomie Humaine*, Pierre Gratiolet (1865) *De la physionomie et des Mouvements d'Expression*, acestea fiind o mică parte din lucrările studiate.

Astfel, Charles Darwin în 1872, emite cele trei principii generale ale expresiei:

- Principiul obiceiurilor folositoare asociate;
- Principiul antitezei;
- Principiul acțiunilor datorate constituției sistemului nervos, de la început independent de voință și într-o oarecare măsură independent de obișnuință. Mai este numit și principiul acțiunii directe a sistemului nervos.

Dorind să evidențieze și să explice fiecare expresie facială la om, Charles Darwin (1872), clarifică prin prisma principiilor generale ale expresiilor, următoarele:

- **„expresii speciale la om: suferința și plânsul** – ochii sunt strâns închiși, așa încât pielea din jurul lor se încrețește, iar fruntea se contractă, încruntându-se; gura este larg deschisă, cu buzele retrase într-un mod curios, luând o formă oarecum pătrată, gingiile și dinții fiind mai mult sau mai puțin expuși.
- **proasta dispoziție, neliniște, mâhnire, deprimare, deseperare** – ochii au o privire posomorâtă și fără expresie, nu rareori sprâncenele devin oblice datorită ridicării extremităților interioare, aceasta produce pe frunte crețuri de o formă ciudată, colțurile gurii sunt trase în jos, respirația devine înceată;
- **bucurie, bună dispoziție, dragoste, sentimente afectoase, devotament** – gura este mai mult sau mai puțin larg deschisă, cu colțurile mult trase înapoi, precum și puțin în sus, iar buza superioară este puțin ridicată, marii mușchi zigomatici servesc să tragă colțurile gurii înapoi și în sus, mușchii orbiculari sunt mai mult sau mai puțin contractați, buza superioară este trasă în sus;
- **reflectare, meditare, irascibilitate, îmbufnare, hotărâre** – mușchii corugatori coboară sprâncenele și le împreunează, producând cute verticale pe frunte, adică încruntare; îmbufnarea se cunoaște după țuguierea buzelor sau cum este numit uneori „lungimea botului”, colțurile gurii sunt trase mult în jos, buza inferioară este mult răsfrântă și proeminentă.
- **ură și mânie** – gura este în general strâns închisă, arătând hotărâre fermă, iar dinții sunt încheștați sau scrâșnesc, gesturi ca ridicarea brațelor cu pumnii strânși, ca pentru a lovi pe ofensator, sunt obișnuite;
- **dispreț, desconsiderare, dezgust, vinovăție, mândrie, neajutorare, răbdare, afirmație și negație** – nasul poate fi ridicat puțin în sus, ceea ce pare să decurgă din întoarcerea în sus a buzei superioare sau mișcarea poate fi redusă la simpla încrețire a nasului;

- **surprindere, mirare, groază** – buza inferioară este căzută și puțin răsfântă, gura este pe jumătate deschisă, nările ridicate și lărgite, ochii larg deschiși, pupilele mari, fruntea **încrețită** transversal în multe cute, mușchiul pielos al gâtului (*platysma myodes*) este contractat;
- **atenție întreprtată asupra propriei persoane, rușine, timiditate, modestie: înroșire** – în majoritatea cazurilor, fața, urechile și gâtul sunt singurele părți care roșesc, corpul se încălzește și simte furnicături, ochii sunt lăsați în jos sau persoana se uită pieziș” (Darwin, 1872).

Din perspectivă psihanalitică, emoția este considerată nucleul în jurul căruia individul se structurează și ajunge să capete individualitate (Jung, 2003). Individuația este, după Jung, procesul prin care individul încearcă să se dezvolte ontogenetic. Atunci când Jung (2003) vorbea de individuație, cel mai probabil se referea la acele caracteristici subiective care pot face diferența, dar care, totuși au în comun comportamente, patternuri asemănătoare.

I.2.4 Teoria tiparelor fixe de acțiune (Konrad Lorenz)

Konrad Zacharias Lorenz, câștigător al premiului Nobel în 1973 pentru fiziologie și medicină (împreună cu Karl von Frisch și Nicholas Tinbergen), fondator al etologiei moderne, studiază comportamentul instinctiv la animale. Acesta dezvoltă ideea de *innate releasing mechanism* (mecanism de eliberare înăscut) pentru a explica comportamentele instinctive (modele de acțiune fixe) (Lorenz, 1981). Există secvențe de mișcări, ușor de recunoscut ce nu se pot schimba și care în calitate de proprietăți ale speciilor, genurilor sau familiilor sunt la fel de fiabile ca și criteriile relațiilor evolutive la fel ca orice caracteristici morfologice sau combinații de acest fel (Lorenz, 1981). Pentru acestea, *modelul de acțiune fixă* este aplicabil. Lorenz (1981) afirmă că distribuția modelelor de acțiune fixă (MAF), în cadrul sistemului taxonomic cu deosebirile și asemănările lor, este ancorată în gene în același fel cum sunt proprietățile corporale (Figura 1).

Se presupune că aceste mișcări coordonate genetic, de multe ori, dar nu întotdeauna, formează o unitate funcțională, împreună cu mecanismele de eliberare care, fără experiență anterioară, de a răspunde în mod selectiv la stimulii situațiilor în care modelele cu acțiune fixă sunt apte să își îndeplinească funcția lor teleonomică (Lorenz, 1981). Lorenz (1981) afirmă ca un anumit grad de calitate a excitației specifice provoacă diferite modele de acțiune fixă, fiecare dintre acestea fiind corelate cu un anumit grad de excitație.

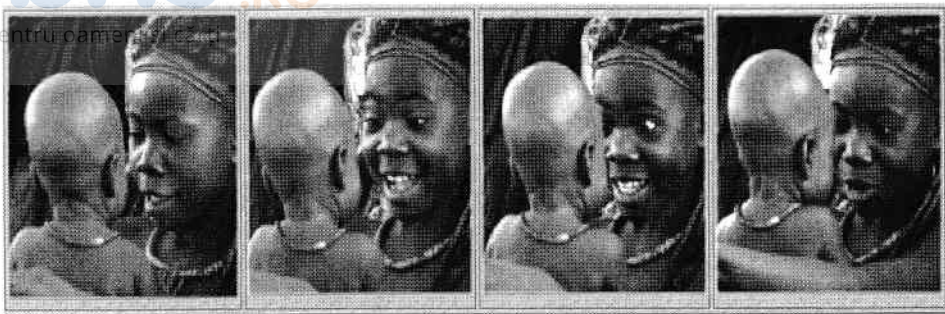

Figura 1. Model de acțiune fixă (MAF) – ridicarea sprâncenelor = comportament universal (preluare după Eibl-Eibesfeldt, 1972)

Intensitatea cu care se realizează un model cu acțiune fixă depinde de doi factori:

- a) *gradul de pregătire internă a organismului;*
- b) *eficacitatea stimulării externe.*

Intensitatea răspunsului motor poate fi menținută constantă dacă va crește puterea stimulării externe, compensând astfel scăderea gradului de pregătire internă a organismului. Din perspectiva receptorului, scăderea gradului de pregătire internă a organismului are loc din cauza creșterii valorilor pragului de eliberare a stimulilor, iar acest fenomen este descris ca fiind oboseală sau epuizare (Lorenz, 1981).

Cu privire la oboseala modelelor de acțiune fixă sau a unui „set” de modele de acțiune fixă, Lorenz (1981) spune că diferă de oboseală în general. Fiecare model de acțiune fixă care se străduiește pentru satisfacerea propriului comportament constituie o sursă autonomă de motivație pentru comportamentul uman și animal.

Tiparele prin care se descarcă emoția sunt fie la nivel facial – *semnale conversaționale*, macroexpresii faciale, microexpresii faciale, fie la nivel corporal prin *mișcări posturale* – mișcări ale mâinilor, picioarelor, direcția trupului etc. (Ekman, 2009).

Tiparele (engl. *patterns*) sunt acțiuni corporale cu o structură clară, organizată, care au ca scop detensionarea individului. Ekman și Davidson (1994) afirmă că emoțiile au puterea să organizeze comportamentul atunci când tensiunea emoțională este de intensitate medie. Tot ei spun că în cazul intensității emoționale ridicate aceasta are capacitatea de a dezorganiza comportamentul. Aceste situații pot să apară și în cazul persoanelor diagnosticate cu sociopatie, al criminalilor dezorganizați, al persoanelor cu ideatie suicidală etc. (Andelin & Rusu, 2015). În astfel de situații, identificarea tiparelor nu se raportează strict la identificarea tipului de emoție care stă la baza expresiei faciale (spre exemplu, expresia fericirii la nivel facial: colțurile gurii sunt trase în spate și ridicate, gura